
Eseji

Izvorni znanstveni rad
UDK 321.01 321.72

Demokratska anomija: Schmittova kritika liberalne demokracije

TOMISLAV SUNIĆ*

Sažetak

Nakon pada komunističkog Istoka, liberalna demokracija ostaje jedini oblik političkog poretka. Autor ovog članka, oslanjajući se na djela Carla Schmitta, sumnja da je ovaj poredak u stanju odgovoriti izazovima 21. stoljeća. Ova je dvojba utemeljena, prije svega, na proturječju između liberalizma i demokracije kao i na činjenici da je tehnologija, mada po liberalnom nauku držana apolitičnom, odavno ispolitizirana.

"Les temps sont durs, les idées sont molles".

Francois-Bernard Huyghe (*La Soft-Ideologie*)

Sudeći po galopirajućoj inflaciji riječi demokracija, danas svatko želi biti demokrat. Na istoku, zapadu, sjeveru, jugu, u gotovo svakom zakutku svijeta, političari i intelektualci zastupaju ideal demokracije, kao da njihova naizgled deklarativna demokracija može nadomjestiti česte manjkavosti njihovih demokratskih institucija.¹ Znači li liberalna demokracija - a to je naše temeljno

¹ Vidi Giovanni Sartori, *Democratic Theory*, Wayne State University Press, 1967., str. 3. "Na donekle proturječan način, demokracija se može definirati kao bombastičan naziv za nešto što ne postoji". Vidi knjigu francuskog "schmittovca" Alaina de Benoista, *Democratie: Le probleme, Le labyrinthe*, Paris, 1985., str. 8. "Demokracija nije ni "modernija" ni "razvijenija" od drugih oblika vlasti. Tijekom povijesti bilo je vlada koje su težile demokraciji. Pravocrtna perspektiva kojom se služe u takvoj vrsti raščlambe

* Tomislav Sunić, doktor političkih znanosti, službenik Ministarstva vanjskih poslova Republike Hrvatske.

mjerilo za "najbolju među demokracijama" - više ili manje političkog sudjelovanja i kako objasniti da upravo u liberalnim demokracijama zanimanje za politiku jenjava? Sudeći prema odazivu birača, funkcioniranje liberalne demokracije popraćeno je gotovo posvuda na Zapadu političkom demobilizacijom i povlačenjem iz sudjelovanja u politici.² Je li tome uzrok to što, svjesno ili nesvjesno, građani liberalnih demokracija shvaćaju da njihov glas ne može značajnije promijeniti tijek apolitičkih (ne)dogadaja u političkom ustroju njihove države? Ili još gore, da je liberalna demokracija elegantna dimna zavjesa za nepostojanje prave demokracije?

U ovom se članku tvrdi da demokracija nije nužan privjesak liberalizma i da liberalna demokracija često može biti potpuna suprotnost onome što bi trebala biti. Služeći se tvrdnjama Carla Schmitta, pokušat ću pokazati da: a) demokracija može imati drukčije značenje u liberalnom i neliberalnom društvu; b) da je depolitizacija liberalne demokracije neposredna posljedica nepovjerenja glasača u liberalni politički stalež; c) da liberalnu demokraciju u budućnosti očekuju ozbiljni izazovi, bez obzira na privremeni nestanak totalitarističkih ideologija.

U posljednjih pedeset godina zapadna su društva doživjela brzo pomračenje "čvrste" politike. Teološki fanatizam, ideološka mahovitost i politika moći, koje su donedavno potresale europske države, bez sumnje su postale stvar prošlosti; utjecaj radikalnih ljevičarskih ili desničarskih stranaka i ideologija je splasnuo; "visoka" politika, kao tradicionalan proces djelovanja i međudjelovanja između vladara i podanika te kao načelo-vodilja određene nacionalne sudbine, danas je samo, čini se, ostatak prošlosti. Zbog sloma komunizma na Istoku, moderne zapadne demokracije danas su jedini oblici načina vladanja u političkom i ideološkom bespuću. Usto, nakon nedavnog iskustva totalitarističkih ideologija, rijetki bi se usudili tvrditi da liberalna demokracija guši slobodu izražavanja ili da namjerno isključuje neke nekonvencionalne skupine ili nedemokratske stranke iz političke arene. Liberalna demokracija na Zapadu pokazuje da može podnijeti različita (i raznovrsna) mišljenja i nastaviti funkcionirati čak i kad se ta različita mišljenja temelje na nedemokratskim ili protuliberalnim načelima.

Za Schmitta je liberalna tolerancija oporbenih mišljenja varljiva. U svim svojim radovima, posebice u *Verfassungslehre* i *Die geistesgeschichtliche Lage des heutigen Parlamentarismus*, Schmitt ukazuje na razlike između liberalizma i demokracije i tvrdi da je liberalizam, po svojoj prirodi, netrpeljiv prema svakom političkom

je posebice varljiva". Protiv komunističke teorije demokracije, vidi studiju Julienu Freunda, koji se danas smatra najuglednijim stručnjakom za Schmitta, *Politique et impolitique*, Sirey, Paris, 1987., str. 203. "Upravo su u ime demokracije, zamišljene kao autentične i idealne, a koja se stalno odgađa za sutra, nedemokrati vodili propagandnu kampanju protiv stvarnih i postojećih demokracija". Zanimljiva kritika teorije demokracije može se naći u knjizi Louisa Rougiera, *La Mystique démocratique*, Albatros, Paris, 1983. Rougiera je nadahnuo Vilfredo Pareto i njegova elitistička antidemokratska teorija države.

² Vidi, na primjer, raščlambu američke "post-izborne politike", koju obilježava vladina nesposobnost da spriječi sve češće obraćanje zakonodavnoj vlasti, u knjizi Benjamina Ginsberga i Martina Sheftera, *Politics by other Means. The Declining Importance of Election in America*, New York, 1990..

projektu. "Politika", piše Schmitt, "ne samo što nije nešto čime bi se bavila elita, nego je ozloglašena djelatnost kojom se bave sumnjive osobe".³ Pored toga, čini se da liberalnoj demokraciji nisu ni potrebni politički projekti. Svojom golemom tehnološkom infrastrukturom i mrežom slobodnog tržišta, tvrdi Schmitt, liberalna demokracija izlazi na kraj sa svim suprotnim mišljenjima i oporbenim ideologijama tako da ih učini neopasnim ili smiješnim.⁴ U liberalnom političkom sustavu, u kojem je većina političkih projekata već delegitimirana vjerom u individualizam i osobno postignuće gospodarskog boljitka, "ne može se tražiti, ni zbog kakvog razloga, da netko položi svoj život u interesu nesmetanog funkcioniranja (tog društva).⁵ Malo pomalo svi politički projekti osuđeni su na to da postanu neprivlačni i nepopularni, osim ako im svrha nije proširiti gospodarsku arenu. Liberalni politički ustroj, piše Schmitt, čini se da je primjeren racionalnom sekulariziranom okruženju u kojem je država svedena na funkciju "noćobdije" koji nadgleda gospodarsko poslovanje te na *Minimalstaat* ili *stato neutrale*.⁶ Moglo bi se reći da snaga liberalne demokracije ne leži u nametljivom paradiranju njezinog liberalnog ideala nego u njezinoj inerciji kojoj je uzrok odricanje od svih političkih ideala, uključujući i onih vlastitih. Donekle je ta politička inercija danas jača nego prije jer na obzoru nema opasnijeg konkurenta liberalnoj demokraciji. Potpuna opreka razdoblju prije drugog svjetskog rata, kad su radikalne ideologije privukle mnogobrojnu pastvu i potaknule priličnu ideološku zasljepljenost među političkim i intelektualnim elitama! Je li "Entzauberung" politike toliko uznapredovao da je pridonio jačanju apolitične liberalne demokracije? Znakovita je promjena u ponašanju suvremenih elita u liberalnim demokracijama; i ljevica i desnica se gotovo nimalo ne razlikuju u javnim izjavama ili izboru političkog vokabulara. Njihov je način možda drukčiji, ali bit njihove poruke ostaje nepromijenjena. "Mekan" i apolitičan diskurs modernih prinčeva liberalizma, kako je nedavno napisao jedan francuski pisac, izmamit će na usta "liberal-socijalista" uzvik: "Usahnut ću od ljubavi za vaše prelijepe oči, markizo". A našto će "socijal-liberal" odgovoriti: "Markizo, od ljubavi za vaše prelijepe oči, usahnut ću".⁷ Ljevičari svoj politički program često prožimaju desničarskom retorikom u tolikoj mjeri da ljevičarske partije ili programi često nalikuju oponašateljima konzervativnih načela. I obratno,

³ Carl Schmitt, *The Crisis of Parliamentary Democracy*, MIT, Cambridge, 1985., str.4.

⁴ Nije tajna da se mišljenja velikog broja intelektualaca i ljevičara o liberalizmu poklapaju sa Schmittovim, posebice s onima koja se odnose na tzv. "meku" represiju i kooptiranje u liberalizam. Vidi Jürgen Habermas, *Technik und Wissenschaft als Ideologie*, Suhrkamp, Frankfurt, 1986. Vidi Régis Debray, *Le Scribe: Genèse du politique*, Grasset, Paris, 1980.

⁵ Carl Schmitt, *Der Begriff des Politischen*, Duncker und Humblot, München und Leipzig, 1932., str. 36. Odnedavno se Schmittovi najvažniji radovi mogu pročitati na engleskom. *The Concept of the Political*, u prijevodu G. Schwaba, Rutgers University Press, New Brunswick, 1976., *Political Romanticism*, u prijevodu G. Oakesa MIT Press, Cambridge, 1986., *Political Theology*, u prijevodu G. Schwaba, MIT Press, Cambridge, 1985.

⁶ Schmitt, *Der Begriff...*, str. 76.

⁷ Francois-Bernard Huyghe, *Le soft-ideologie*, Robert Laffont, Paris, 1987., str. 43.

desničari često zvuče poput razočaranih ljevičara kad govore o mnogim pitanjima domaće ili vanjske politike. žini se da se sve stranke s jednog na drugi kraj političkog spektra, bez obzira na deklaratorne razlike, slažu u jednom: demokracija najbolje funkcionira kad je politička arena svedena na minimum, a gospodarska i zakonodavna razvijena do maksimuma.

Schmitt tvrdi da proces depolitizacije i neutralizacije modernih liberalnih demokracija nije slučajna posljedica modernog doba ni neizbježna posljedica današnje međunacionalne gospodarske povezanosti ili, kao što se čuje u posljednje vrijeme, vrhunac svršetka povijesti.⁸ Svršetak politike je, prema Schmittu, logično "i stoljećima uvjetovano temeljno načelo, naime, težnja za neutralnošću".⁹ Nakon teoloških rasprava iz šesnaestog stoljeća, metafizičkih nesuglasica osamnaestog stoljeća i gospodarskih sukoba devetnaestog, tehnologija i ekonomija su postali središnje područje. U skladu s time, "prethodno središnje područje", piše Schmitt "neutralizira se, jer je prestalo biti središnje područje".¹⁰ Ulogu religije, metafizike, časti, vojničke slave, odnosno svih pitanja koja su donedavna apolarizirala nacije i skupine i dijelili ih na "prijatelje i neprijatelje" i koja su ih poticala na političko djelovanje, zamijenilo je novo središnje područje - "religija tehnološkog napretka". "Ta vjera u tehnologiju", nastavlja Schmitt, "posljedica je jasno zacrtanog smjera promjene središnjeg područja".¹¹ Usto, čak i politički diskurs nužno poprima različito značenje. Nekadašnje metafizičke rasprave, ili propitivanja božanskih ovlasti vladara više nisu predmet politike kao što su bile do samo prije nekoliko desetljeća; umjesto toga, novi se diskurs usredotočio na teme neograničenog tehnološkog napretka i vjere u slobodno tržište. U naizgled slobodarski usmjerenoj liberalnoj demokraciji, izbjegavaju se vrijednosno obojene riječi koje mirišu na politiku moći, a upotrebljavaju e, kao što ističe Schmitt, apolitični eufemizmi, npr. "sankcije, kaznene ekspedicije, pacifikacija, poštivanje ugovora, međunarodna policija, mjere za zaštitu mira".¹²

Dio problema donekle proističe iz same prirode liberalizma. Schmitt tvrdi da prije no što se može procijeniti vrijednost liberalne demokracije, valja razdvojiti pojmove liberalizma i demokracije; mora ih se "razlikovati tako da se mogu raspoznati kamenčići mozaika koji predstavlja današnju masovnu demokraciju".¹³ Kao što Schmitt dalje kaže, demokracija je protuteza liberalizmu, jer "demokracija ... pokušava poistovjetiti one kojima se vlada i one koji vladaju te se suprotstavlja parlamentu kao nezamislivoj i zastarjeloj ustanovi".¹⁴ Demokracija je za Schmitta izvor moći, a namjena liberalnog parlamenta je ograničiti moć. Stoga, ako se

⁸ Francis Fukuyama, "The End of History", *The National Interest*, Spring, 1990.

⁹ Schmitt, "Das Zeitalter der Neutralisierungen und Entpolitisierungen", u: *Positionen und Begriffe*, Hanseatische Verlagstalt, Hamburg, 1940., str. 127.

¹⁰ *Ibid.*, str. 127.

¹¹ *Ibid.*, str. 124.

¹² Schmitt, *Der Begriff...*, *op. cit.*, str. 65.

¹³ Schmitt, *The Crisis of Parliamentary Democracy*, The MIT Press, Cambridge, MA, 1985., str. 8.

¹⁴ *Ibid.*, str. 15.

pojam demokracije želi shvatiti ozbiljno, isključivo bi narod trebao odlučivati o svojoj političkoj sudbini, a ne bi to trebali činiti njegovi liberalni predstavnici, jer "nijedna druga ustavna institucija ne može biti isključivo mjerilo narodne volje, u bilo kojem obliku".¹⁵ Za Schmitta je liberalna demokracija tek eufemizam za ustav koji uništava demokraciju. Pitanje je zašto Schmitt tako usrdno odbacuje liberalnu demokraciju s obzirom na povijest liberalne tolerancije i osvjedočene sposobnosti da udovolji različitim skupinama? Zar liberalizam, posebice u svjetlu nedavnog iskustva s "ideologijama čvrste ruke", nije dokazao svoju superiornu i humaniju prirodu?

Bit Schmittove kritike liberalne demokracije je u njegovu uvjerenju da je liberalna demokracija semantička besmislica i politički oksimoron. S obzirom na to, on predlaže novo određenje demokracije i novi pojam - političkog. Prema Schmittu, "za demokraciju je nužno, kao prvo homogenost, a kao drugo - bude li potrebno - odstraniti ili iskorijeniti heterogenost".¹⁶ Homogenost i popratno iskorjenjivanje heterogenosti su dva stupa Schmittove demokracije, koja je u oštroj opreci s liberalnim stranačkim sustavima i frakcionaštvom u politici. Demokratska homogenost pretpostavlja i zajedničku povijest, zajedničke korijene i zajedničku viziju budućnosti, a može se ustaliti isključivo u političkim sustavima u kojima su ljudi jedinstveni u mišljenjima. "Dok neki narod ima volju za političkim postojanjem", piše Schmitt, "narod mora ostati iznad svih formulacija i normativizma ... Najprirodniji način neposrednog izraza narodne volje je odobravanje ili negodovanje okupljenog mnoštva, tj. aklamacija".¹⁷ Zbog svojeg određenja homogene demokracije, koja se temelji na popularnom *acclamatio*, Schmitt zvuči poput nekog tko smatra vrijednost tradicionalne zajednice važnijom od one građanskog društva, a koja je posljednjih stotinjak godina bila najvažnije obilježje liberalne demokracije.¹⁸

Stoga je pitanje koliko se Schmittova organska demokracija može primijeniti u iznimno usitnjenim društvima Zapada, a posebice u etnički usitnjenoj Americi? Schmitt tvrdi da je "središnji pojam demokracije narod (Volk), a ne čovječanstvo (Menschheit). Ako demokracija želi imati politički oblik, postoji jedino narodna demokracija, ali ne i demokracija čovječanstva (Es gibt eine Volksdemokratie und keine Menschheitsdemokratie)".¹⁹ Prirodno, takva vizija "etničke" demokracije u opreci je s modernom liberalnom demokracijom, koja u većini slučajeva nije namijenjena određenom narodu ili naciji. Schmittova demokracija proizvod je jedinstvenosti određenog naroda i ne može je oponašati drugi narod. Kadšto

¹⁵ *Ibid.*, str. 15.

¹⁶ *Ibid.*, str. 9.

¹⁷ Carl Schmitt, *Verfassungslehre*, Verlag von Duncker und Humblot, München und Leipzig, 1928, str. 83.

¹⁸ Vidi knjigu Ferdinanda Tönnies, "Gemeinschaft und Gesellschaft". Tönnies razlikuje između hijerarhije u modernom i tradicionalnom društvu. Njegovi su pogledi slični novijim raščlambama Louisa Dumonta, *Homo Hierarchicus*, u kojoj autor piše o "vertikalnoj" i "horizontalnoj" nejednakosti između društvenih skupina.

¹⁹ Schmitt, *Verfassungslehre*, str. 234.

Schmittova demokracija sliči grčkom polislu pa se moramo zapitati koliko je takva demokracija danas održiva. Presađena u dvadeseto stoljeće, ova vrst demokracije možda će duboko uznemiriti pristaše liberalizma jer ih može podsjetiti na fašističku korporativnu državu i njezine stroge zakone o rasnoj i etničkoj homogenosti. Schmitt kao da je želio potvrditi te sumnje, pa kaže da "demokracija iskazuje svoju političku moć time što zna kako odbaciti ili držati na odstojanju nešto strano i različito što prijeti njezinoj homogenosti." ("Das Fremde und Ungleiche ... zu beseitigen oder fernzuhalten").²⁰ Svaki zagovornik liberalne demokracije u suvremenim multikulturalnim društvima može lako optužiti Schmitta da želi isključiti one koji se rođenjem, rasom, vjerskom ili ideološkom pripadnošću ne uklapaju u takvu demokraciju. "Strano" može značiti neku neobičnu ideju koja prijete demokraciji, a stranac može biti netko tko nema pravo sudjelovati u politici zbog "strane" rase ili vjere. Drugim riječima, moglo bi se lako reći da Schmitt zagovara demokraciju koja slični nečemu što bismo lako mogli nazvati "totalnom državom".

Schmitt ne smatra privlačnima ni liberalna načela zakonitosti. U svojem eseju *Legitimität und Legitimität* Schmitt ponavlja da liberalna demokracija stvara privid slobode tako što osigurava svim političkim skupinama i oporbenim mišljenjima priličnu slobodu izražavanja te zajamčeni zakonski put da postignu svoj cilj na miran način.²¹ Takav odnos prema zakonskim pravima u suprotnosti je s pojmom demokracije i vodi u bezakonje, tvrdi Schmitt, jer zakonitost u pravoj demokraciji mora uvijek biti izraz narodne volje, a ne posebnih interesa koji slabe volju zajednice. "Zakon je izraz narodne volje (*lex est quod populus jubet*)", piše Schmitt,²² a nikako izraz nekog anonimnog predstavnika ili parlamentarca koji štiti interese svojeg izbornog okruga. I zaista, nastavlja Schmitt, etnički homogen i povijesni narod ima sve preduvjete da održi pravdu i demokraciju, pod uvjetom da se uvijek ostvari njegova volja.²³ Drugim riječima, moglo bi se zaključiti da Schmitt smatra da će narod, jedino kad pokaže visoku razinu povijesne i političke homogenosti, biti poštovan kao važan čimbenik u zajednici nacija. Naravno, može se reći da je Schmitt govorio o populističkoj demokraciji, koja podsjeća na plebiscitarne diktature iz tridesetih godina ovog stoljeća koje su prezirale igru parlamentarizma i slobodne izbore. U svojoj knjizi *Verfassungslehre* Schmitt okrivljuje slobodne parlamentarne izbore da su stvorili, pomoću tajnog glasovanja, mehanizam koji "pretvara građanina (citoyen), tj. demokratsku i političku pojavu, u privatnu osobu koja izražava osobno mišljenje i glasuje".²⁴ Ovdje je, na posljetku, Schmitt dosljedan svojim bivšim izjavama o etničkoj homogenosti. Kao što smo vidjeli, politička privatnost pojedinaca u liberalnoj demokraciji nespojiva je s demokratskim duhom koji pretpostavlja otvorenost i homogenost. Za Schmitta, visoko štovano "javno mnijenje", s kojim se liberali hvale i tako dokazuju svoju snošljivost, zapravo je proturječan naziv sam po sebi, jer sustav

²⁰ Schmitt, *The Crisis of Parliamentary Democracy*, str. 9.

²¹ Carl Schmitt, *Du Politique, Legalité et légitimité*, Pardos, Puisseaux, 1990., str. 46.

²² Carl Schmitt, *Ibid.*, str. 57.

²³ *Ibid.*, str. 58. Također i u *Verfassungslehre*, str. 87-91.

²⁴ Schmitt, *Verfassungslehre*, str. 245.

koji je opsjednut privatnošću isključuje javnost. Stvarnu i organsku demokraciju neumitno uništava liberalno tajno glasovanje, a “rezultat je zbroj osobnih mišljenja”.²⁵ Schmitt dalje kaže da “metode današnjih narodnih izbora (Volkswahl) i referenduma (Volksentscheid) u modernoj demokraciji ne sadrže postupak pravih narodnih izbora; umjesto toga, oni organiziraju postupak pojedinačnog glasovanja sa zbrajanjem pojedinačnih glasova”.²⁶

Schmittovo mišljenje o pojmu demokratske jednakosti je određeno etnički homogenim sastavom građana, ideja koju on dalje razrađuje u *Verfassungslehre* i *The Crisis of Parliamentary Democracy*. Istina, liberalizam podržava jednakost pojedinaca, ali zanemaruje jednakost građana; omogućuje jednakost pojedinaca čija je povezanost na temelju etnosa, kulture ili rase oslabljena, tj. onih koji se više ne mogu smatrati ravnopravnim sljedbenicima zajedničkog kulturnog nasljedstva i zajedničke vizije budućnosti. Jednakost i demokracija su bez sumnje za Schmitta nerazdvojivi pojmovi, ali u stvarno demokratskom političkom sustavu jednakost treba uvijek vladati među “jednovernima” (Gleichartigen), što je u skladu s njegovim prethodnim tvrdnjama da “jednaka prava imaju smisla ondje gdje postoji homogenost”.²⁷ Može li se iz tih kratkih opisa demokratske jednakosti zaključiti da je jednakost zauvijek nedostižna u etnički i ideološki usitnjenom društvu? Moglo bi se reći, u skladu sa Schmittovim učenjem, da će upravo zato što je prenijela politički diskurs o jednakosti na novo, zakonodavno područje, liberalna demokracija mudro izbjegavati upletanje u najvažnije područje, ono gospodarske jednakosti. Moglo bi se jednako tako reći da liberalna demokracija, koja ističe “ljudska prava” i jednakost pred zakonom i ponosno se hvali “jednakim izgledima za (gospodarski) napredak”, izaziva nejednakost na drugim područjima. I zaista, u liberalnoj demokraciji nije nestalo nejednakosti, nego će, u skladu sa Schmittovim opaskama o pomaku u središnjem području, “drugo područje u kojem prevladava golema nejednakost (na primjer, u gospodarskom području) dominirati politikom”.²⁸ Ne čudi stoga da zbog proturječnog pristupa jednakosti, liberalnu demokraciju neprestano napadaju i ljevica i desnica.²⁹ Ukratko, Schmitt odbacuje liberalnu demokraciju iz nekoliko razloga: a) nije “demo-krateo”, jer ne čuva identitet onih kojima se vlada i onih koji vladaju; b) zagovarajući

²⁵ *Ibid.*, str. 246.

²⁶ *Ibid.*, str. 245. “Die Methoden der heutigen Volkswahl und des heutigen Volksentscheids in der modernen Demokratie enthalten keineswegs das Verfahren einer wirklichen Volkswahl ..., sondern organisieren ein Verfahren der Einzelabstimmung mit Addition der Einzelstimmen”.

²⁷ C.Schmitt, *The Crisis of Parliamentary Democracy*, str. 10.

²⁸ *Ibid.*, str. 13.

²⁹ Vidi studiju konzervativnog revolucionara Moellera van den Bruka, *Das Dritte Reich*, čija se kritika liberalne demokracije često poklapa s onom Carla Schmitta, a može se naći u knjizi Karla Marxa *The Critique of the Gotha Program*, International Publishers, New York, 1938., str. 9. “Stoga jednaka prava ovdje (u liberalizmu) znače zapravo buržoaska prava. Jednako pravo je zapravo nejednako pravo za nejednaki rad”. Vidi i knjigu Schmittova suvremenika Othmara Spanna i njegove raščlambe u *Der wahre Staat*, Verlag von Quelle und Meyer, Leipzig, 1921.

jednakost pred zakonom, liberalna demokracija, u svojoj stalnoj potrazi za dobitkom i željom da održi gospodarsku dinamiku, sama sebi "skače u usta", jer stvara silnu gospodarsku nejednakost; c) liberalna demokracija sužava političku scenu i postupno svodi sve političke projekte i planove na *status quo*.

S etimološkog i povijesnog stajališta, Schmittova kritika liberalne demokracije čini se ispravna. Demokracija zaista označava vlast naroda, određenog naroda s određenim zajedničkim korijenima, zajedničkim etničkim podrijetlom, a ne beskonačno usitnjene smjese naroda kakve su neke današnje demokracije. Ali ako se pretpostavi da pomak u središnjem području može stvoriti novi tip homogenosti, kao što je npr. homogenost izazvana tehnološkim napretkom, tad se ne može osporiti funkcionalnost takve demokracije, čak i kad ta homogenost ostane potpuno apolitična. Hipotetično govoreći, politički problemi u idućim desetljećima možda više neće biti etnicitet, religije, nacije-države, ekonomija pa čak ni tehnologija, nego nešto što bi moglo dobro "homogenizirati" građane. Valja vidjeti hoće li se demokracija u dvadeset prvom stoljeću temeljiti na takvom apolitičnom konsenzusu. Schmitt je iskreno strepio da bi apolitičnost "globalne liberalne demokracije" pod pokroviteljstvom Sjedinjenih Država mogla postati pogibeljna i dovesti ne do globalnog mira, nego do globalnih ratova.³⁰ No danas je liberalna demokracija i dalje normativni pojam za mnoge zemlje svijeta i vidjet će se hoće li u cijelom svijetu naići na plodno tlo. No mora se priznati da se, s obzirom na povećano etničko usitnjavanje i neujednačeni gospodarski napredak u svijetu, Schmittove raščlambe čine valjanima. Istini za volju, američko iskustvo s liberalnom demokracijom je uglavnom bilo povoljno; SAD su dokazale da heterogeno multietničko društvo s podjelom vlasti može dobro funkcionirati čak i kad je, protivno Schmittovim strepnjama, razina politike i povijesne svijesti jako niska. No iskustva s liberalnom demokracijom na drugim stranama svijeta su prilično žalosna. Nedavni pokušaji da se uvede liberalna demokracija u multietničke države istočne Europe ubrzali su njihov raspad ili barem oslabili legitimnost tih država. Slučajevi multietničkog Sovjetskog Saveza ili Jugoslavije - zemalja koje se od pamtivijeka bore da ostvare trajni legitimitet - jako su poučni i na stanovit način potvrđuju Schmittova predviđanja da demokracija najbolje funkcionira u etnički homogenim društvima.³¹ U svjetlu propasti komunizma i fašizma, moglo bi se reći da je liberalna demokracija val budućnosti; ali čak i liberalne demokracije mogu poprimiti drukčiji oblik u različitim zemljama i narodima. Čak i visoko amerikanizirana Njemačka ima drukčiju vrstu liberalne demokracije od Amerike.

Iako Schmitt nije bio proklamirani rasist, njegovo oćijukanje s nacional-socijalizmom možda je uzrokom sumnjičavosti prema njegovoj kritici liberalne demokracije. Schmittov rad je određen osobitim povijesnim okvirom u kojem liberalizam nije nudio masama toliko kao danas i kad država blagostanja nije

³⁰ Vidi C. Schmitt, "L'unité du monde", s njemačkog preveo Philippe Bailet, u knjizi *Du Politique*, str. 237-249.

³¹ U multietničkim državama demokracija se teško održava. Na primjer, demokratizacija Jugoslavije automatski je dovela do njezina raspada na etničke dijelove. To potkrijepljuje Schmittove postavke da demokracija zahtijeva homogeni "Volk" unutar svojih etnografskih i državnih granica. Vidi Tomislav Sunić, "Yugoslavia, the End of Communism, the Return of Nationalism", *America*, 20. travanj 1991., str. 438-440.

postojala. Schmitt je bio jednako tako svjestan, posebice s obzirom na anarhičnost weimarske Njemačke, da je liberalna demokracija nemoćni sustav u situaciji u kojoj je državni suverenitet puno važnije pitanje nego sva naklapanja o demokratskim slobodama. Schmitt je istaknuo da liberalizam, usredotočen na prava pojedinaca, može pridonijeti slabljenju osjećaja zajedništva. Liberalna demokracija je za Schmitta predstavljala politički sustav koji umanjuje osjećaj odgovornosti, a društvo prepušta na milost i nemilost budućim neprijateljima, unutrašnjim i vanjskim. Njegova demokracija nije bila namijenjena pojedincima koji su željeli svesti političko djelovanje na postignuće osobne sreće; njegova je demokracija "identitet onih koji vladaju i kojima se vlada, onih koji primaju naredbe i onih koji ih izvršavaju".³² U takvom političkom sustavu zakoni i ustav se mogu mijenjati u kratkom roku jer narod, a ne članovi parlamenta, donosii ukida zakone.

Iz naše perspektive, očito je da bi Schmittovu demokraciju liberalni teoretičari glatko proglasili diktaturom. Bi li Schmitt prosvjedovao? Vjerojatno ne bi. Zapravo, baš kao što odbacuje hibridni pojam liberalne demokracije, tako se ležerno odnosi prema komunističkoj i fašističkoj demokraciji. "Boljševizam i fašizam", piše Schmitt, "su poput svih diktatura antiliberalni, ali ne nužno i antidemokratski".³³ Zašto je tome tako? Jer ni fašizam ni komunizam ne počivaju na liberalnom ugovoru, nego na općoj volji, tj. volji naroda. Oni su homogeni sustavi (na stranu što pokušavaju postati homogeni nasilu!) po tome što zabranjuju oporbene skupine i temelje svoj legitimitet na narodu. Čak i komunizam, za kojega odlučni antiboljševik Schmitt nije imao simpatija, može biti demokratski, barem u svojoj normativnoj i utopijskoj fazi. "Obrazovna diktatura" komunizma, kaže Schmitt, može demokraciju staviti na početak u ime demokracije, "ali je važno obratiti pozornost na taj proces jer pokazuje da diktatura nije antietička demokraciji".³⁴ Stvarna demokracija mora biti izrazito politizirana zajednica jer njezina legitimnost ne potječe iz beskrajnih parlamentarnih igara, nego iz aklamacije i narodnih referenduma. Ako se liberalna demokracija pretvara da je sustav javnog mnijenja, javno se mnijenje može jedino izraziti aklamacijom. "Nema demokracije i države bez javnog mnijenja, a države bez aklamacije", piše Schmitt.³⁵ U svojim najvažnijim uporištima, slobodi pojedinca i podjeli vlasti, liberalna demokracija je suprotnost javnom mnijenju.

Schmittove su jednadžbe jednostavne: demokracija jednako političnost; liberalna demokracija jednako "apolitičnost" i njezino otjelovljenje, liberalizam. Ili su posrijedi riječi koje su postale jednoznačne? Prema Schmittu, "demokratska načela znače da narod u cjelini odlučuje i vlada kao suveren".³⁶ Moglo bi se reći da je demokracija zaista *krateo*, a to je način vladanja, a ne ograničavanje vlasti kao što čini liberalizam. Julien Freund, francuski sljedbenik Schmitta kaže

³² C. Schmitt, *Verfassungslehre*, str. 234.

³³ Schmitt, *The Crisis of Parliamentary Democracy*, str. 16.

³⁴ *Ibid.*, str. 28.

³⁵ Schmitt, *Verfassungslehre*, str. 247.

³⁶ "L'état de droit bourgeois", u: *Du Politique*, str. 35.

da je "demokracija 'krateo', što označava način na koji se vrši vlast ... Kao krateo, ona pretpostavlja poput svakog drugog poretka, postojanje i valjanost autoriteta".³⁷ Sa svojom podjelom vlasti, usitnjavanjem politike i neutralizacijom politike, modernu liberalnu demokraciju bi se teško moglo ubrojiti u takvu vrst demokracije.

Ali zar se ne bi moglo reći da liberalna demokracija potpomaže homogenost u apolitičnosti? Ako se pretpostavi da Schmittova "totalna demokracija", utemeljena na općoj volji i apsolutnom pokoravanju, isključuje one s drukčijim stajalištima i drukčijeg etničkog podrijetla, zar se liberalnu demokraciju ne bi moglo optužiti da isključuje određene društvene slojeve, jer primjenjuje drukčije središnje područje? Moglo bi se kazati da liberalna demokracija, služeći se područjem apolitične ekonomije, začudo, stvara visok stupanj homogenosti. Kad, na primjer, apolitičnost zahvati sve slojeve društva, kao što se dogodilo u mnogim liberalnim demokracijama, zar se ne bi moglo reći da je samonadzor jedan od oblika "mekane" kazne? Zar se ne bi moglo reći da je pučanstvo koje plaća poreze gleda iste TV sapunice je potpuno homogeno? Prije puno godina, u svojim opaskama o demokraciji u Americi, Tocqueville je istaknuo opasnosti apolitičnog "demokratskog despotizma",³⁸ proces koji je, čini se, poprimio zabrinjavajuće razmjere u skoro svim liberalnim demokracijama. Moglo bi se reći da se osoba može najbolje ušutkati ako se kooptira u non-stop *light show* modernog potrošačkog društva. Suvremena liberalna demokracija obiluje pokazateljima stupnja do kojeg su gospodarske i duhovne potrebe građana postale homogenizirane. Građani se sve češće ponašaju poput sretnih robota u novom obliku "diktature blagostanja".³⁹ Ta homogenost u liberalnoj demokraciji ne potječe iz prisile ili fizičke isključenosti, nego iz svojevoljnog neizlaska glasača na izbore. Klasična cenzura više nije potrebna jer su izraženije profinjene metode samocenzure. Građani su ravnodušni, znajući da će bez obzira na njihovo sudjelovanje u izborima sustav uvijek ostati isti. Usto, liberalni demokrati, iako se žale na nesnošljivost radikalnih ideologija, često i sami omalovažavaju one koji propituju njihove zakonske zasade ili odbacuju ono što bi Schmitt nazvao "religijom napretka". Liberalna demokracija ne kažnjava disidente silom; ona se služi javnom brukom i "mekim" isključenjem. A one koji su stvarna opasnost za liberalnu demokraciju može ukloniti iz političkog života tako da ih jednostavno prozove "neprijateljima mira". Schmitt je na svojoj koži iskusio takvu vrst cenzure i ostracizma kad su nakon drugog svjetskog rata njegove knjige i predavanja bili privremeno zabranjeni.⁴⁰ A prije njega je Georges Sorel, koji je silno utjecao na Schmitta, rekao da "ustati protiv iluzije racionalizma znači da će vas se odmah

³⁷ Julien Freund, *Politique, impolitique*, str. 204.

³⁸ Alexis de Tocqueville, *Democracy in America*, tom 2, Alfred Knopf, New York, 1966., drugi dio, šesto poglavlje.

³⁹ Postoji mnoštvo knjiga u kojima se kritizira "nestvarna" i "posredna" priroda modernog liberalnog društva. Vidi knjigu Jeana Baudrillarda, *Les strategies fatales. Figures du transpolitique*, Grasset, Paris, 1983.

⁴⁰ Vidi *Ex captivitate salus. Erfahrungen der Zeit 1945/4*, Greven Verlag, Köln, 1950. Na stranici 58. Schmitt piše: "Netrpeljivost je postala tako apsolutna, da čak i iskonsko sveto razlikovanje između neprijatelja i kriminalca nestaje u mahnitom veličanju vlastite osobe i vlastitih vrlina".

označiti kao neprijatelja demokracije”.⁴¹ Moramo se složiti da, bez obzira na njezinu povijest snošljivosti, liberalna demokracija ima sklop vrijednosti i normativa, npr. “religiju ljudskih prava”, “teologiju konstitucionalizma” i na poslijetku, raširenu vjeru u čudotvornu vlast zakona.

Iz gornjih bi se primjedbi moglo zaključiti da liberalizam, koji odbacuje utopije, stvara vlastitu utopiju, tako što pretpostavlja da mir i sklad mogu zavladati pomoću zakona i racionalnog vođenja gospodarstva. Schmittov prijatelj Julien Freund piše da kad dvije najvažnije sastavnice liberalizma, zakonodavno i gospodarsko područje, postanu dva središnja područja, posljedica je “zastranjenje demokracije koja se oglašuje, u ime zakonodavnog imperijalizma, o posebnosti političnog”.⁴² U skladu s time, povijesni optimizam, kao filozofska potka liberalne demokracije, potiče mnoge liberalne demokrate da zaključe kako se povijest događa linearno uz pomoć gospodarskog rasta i vladavine zakona. Freund u liberalnom legalizmu otkriva “ironičnu koncepciju zakona”, “zakonodavnu utopiju koja ne obraća pozornost na teret političkih, gospodarskih i drugih odnosa”.⁴³ Nije čudo da Schmitt, kao najutjecajniji predstavnik njemačke konzervativne revolucije, nije mogao lako prihvatiti takvu viziju vladavine zakona. Freundove riječi možda će se činiti doslovnim ponavljanjem Schmittovih riječi iz knjige *Politische Theologie*, kad Schmitt kaže da liberalizam pretpostavlja da može “odgoditi odlučnu bitku kroz beskonačne razgovore”.⁴⁴ U potrazi za savršenim i statičnim apolitičnim društvom, politički proces u liberalnoj demokraciji, kaže Schmitt, ako se još može uopće i nazvati političkim procesom, pretvara “javnu raspravu u puku formalnost”⁴⁵ i svodi na plitki diskurs u kojem se o drukčijim mišljenjima ne raspravlja. Umjesto toga, različiti lobiji kalkuliraju o svojim interesima i, kao što primjećuje Schmitt, “na taj se način sklapaju kompromisi i koalicije”.⁴⁶ U skladu s tim, piše Schmitt, moderni liberalni političar sve češće slič “zabavljaču” čiji cilj nije uvjeriti protivnika u valjanost svojih političkih programa, nego osigurati političku većinu.⁴⁷

Schmittova su stajališta u posljednje doba našle odjeka kod mnogih suvremenih autora koji ponovno otkrivaju u Schmittu svojeg anti-liberalnog “maitre a penser”. Tako Guillaume Faye kaže da liberalni sustav ne zanima kako djelovati nego kako ne djelovati, “osmisliti tehniku funkcioniranja, smirivati, ujednačavati, pomirivati i posredovati”.⁴⁸ Može se učiniti čudnim da je liberalna demokracija, koja tvrdi da je otvorena svim vrstama tehnoloških, gospodarskih

⁴¹ Georges Sorel, *Les illusions du progres*, M. Riviere, Paris, 1947., str. 50.

⁴² Julien Freund, *Politique, impolitique*, str. 291.

⁴³ *Ibid.*, str. 305.

⁴⁴ C. Schmitt, *Politische Theologie*, Duncker und Humblot, München und Leipzig, 1934., str. 80.

⁴⁵ C. Schmitt, *The Crisis of Parliamentary Democracy*, str. 6.

⁴⁶ *Ibid.*, str. 6.

⁴⁷ *Ibid.*, str. 7.

⁴⁸ Guillaume Faye, *Le système y tuer les peuples*, Copernic, Paris, 1981., str. 75.

i seksualnih revolucija, protivnik svega što bi dovelo u pitanje njezin *status quo*. Ne čudi da se čak i riječ politika sve češće zamjenjuje bezazlenijom riječi: politička smjernica, kao što se premijeri u liberalnim demokracijama sve češće novače iz kruga bivših gospodarstvenika. Schmitt dodaje da je "politička koncepcija borbe (Kampf) u liberalnoj filozofiji svjedna na gospodarsku konkurenciju".⁴⁹ Politika sve više sliči poslovnoj transakciji, a politička diplomacija financijskom posredništvu.

No razdoblje apolitičnosti mora se okončati. Schmitt piše da svaki aspekt ljudskog djelovanja, bez obzira na svoja obilježja, može prerasti u političko pitanje "kad je dovoljno snažan da pregrupira ljude prema načelu prijatelji-neprijatelji".⁵⁰ U skladu s time, ako se pretpostavi da će liberalna demokracija biti opterećena proturječjima, tada se mogu očekivati nove podjele u društvu, koje u određenom trenutku mogu postati intenzivne i prerasti u sukob. Standardni Schmittov polarizam između "prijatelja i neprijatelja", kojeg on smatra suštinom političnosti - možda će se pokazati u novim središnjim područjima. Imigracija, ekologija, zagadivanje okoliša, naizgled apolitični problemi današnjice, mogli bi sutra prerasti u teške političke probleme. Usto, čak i nijekanje politike može se smatrati oblikom političkog razmišljanja. Schmitt čini se ima pravo kad kaže da se čak i kad izražavamo neslaganje s političarima, ponašamo kao političari. Čak i kad se mrzi rat, postaje se borac za mir. "Politika nije u samoj borbi (koja ima vlastite zakone) nego u prepoznavanju i razlikovanju prijatelja od neprijatelja".⁵¹ Takva tamna i polemička slika svijeta nije u skladu s prilično ružičastim svjetonazorom liberalne demokracije i pretpostavkom da kroz racionalnost čovjek može riješiti svoje političke probleme.

U zaključku bi se moglo reći da liberalna demokracija nije oslobođena unutrašnjih proturječja. Schmitt je ispravno predvidio da čak i poraz fašizma i nedavna propast komunizma neće spriječiti izbijanje političke krize liberalne demokracije. Za Schmitta je ta kriza sastavni dio same prirode liberalizma i ponavlja će se čak i kad bi sve antiliberalne ideologije nekim čudom nestale. Kriza liberalne parlamentarne demokracije posljedica je proturječja između liberalizma i demokracije ili, prema Schmittovim riječima, pokušaja društva da bude istodobno i liberalno i demokratsko. Proces neutralizacije u liberalnoj demokraciji mora završiti, kaže Schmitt, jer čak i tehnologija, nakon što je postala novo središnje područje, može stvoriti vlastitu političku intenzivnost i polarizirati skupine u prijatelje i neprijatelje. U tom novom tehnološkom području, piše Schmitt, koje se isprva smatralo neutralnim, javljaju se odmah i s novim intenzitetom, proturječja između ljudi i interesa, posebice zato što svi posjeduju tehnologiju. Naizgled apolitična tehnologija postaje drugo područje u kojem će izbijati političke nesuglasice. Tehnologija ne može osigurati nestanak političkih trzavica jer je tehnologija, tvrdi Schmitt, kao i svako drugo prethodno neutralno područje uvijek instrument i oružje politike. "Tehnologija", piše Schmitt, "ne može učiniti ništa osim povećati izgleda za mir i rat, jer joj može koristiti oboje".⁵²

⁴⁹ *Ibid.*, str. 58.

⁵⁰ *Ibid.*, str. 25.

⁵¹ *Ibid.*, str. 25.

⁵² *Ibid.*

Kad je Schmitt napisao svoj rad o neutralizaciji političnog, tehnologija je već postala političko sredstvo za vođenje totalnog rata. Diesel motori i kamioni nisu služili isključivo za poboljšanje ljudskog života nego i za odvoz nepoželjnih u logore. Moramo se složiti sa Schmittom da čak ni visoka tehnologija ne smanjuje mogućnost sukoba; zapravo ga može rasplamtjeti do kataklizmičnih razmjera. Radio prijenosnici imaju i političku stranu: radio ima monopol, a film cenzuru. "Tehnologija", piše Schmitt, "može biti revolucionarna i reakcionarna; može služiti slobodi i opresiji, centralizaciji i decentralizaciji".⁵³ Ukratko, tehnologija je već postala novo golemo područje politike.

Osim tehnologije, nije potrebno ići daleko u potrazi za središnjim područjima. Nedavni događaji u istočnoj Europi, eksplozija nacionalizama posvuda u svijetu, rasni sukobi na liberalnom demokratskom Zapadu, sve to jasno pokazuje da se liberalizmu, povezivanju i integracijama "crno piše". Liberalizam će možda postati plijen vlastitog osjećaja nepogrešivosti i pretpostavke da više neće biti izazivača njegovih liberalnih načela. Ovo se može pokazati kao kobna pogreška. Jer, niti propast fašizma ni jenjavanje komunističkog iskušenja među europskom inteligencijom ne navješćuje mirnije razdoblje. Iako Europa i Amerika danas uživaju "odmor" od politike moći, ništa ne najavljuje da će se nastaviti odumiranje politike. Schmitt upozorava da "to što ljudi više neće imati volju ili moć da se njihov glas čuje u politici, ne znači da će politike nestati; nestat će slabih naroda".⁵⁴ U praksi to znači da bez obzira na to koliko "meka" neka nacija-država postane, politika će i dalje nezaustavljivo kročiti dalje s novim glumcima i novim problemima u političkoj areni. Novi će problemi u budućnosti svrstati nacije u nekadašnje kategorije neprijatelja i prijatelja. A kad politički orkani zapušu velikim dijelom svijeta, mogli bismo biti svjedocima povratka povijesti i početka novog ciklusa "tvrde" politike.

⁵³ *Ibid.*, str. 130.

⁵⁴ Schmitt, *Der Begriff...*, str. 41.

Tomislav Sunić

*DEMOCRATIC ANOMIE: SCHMITT'S CRITIQUE OF
LIBERAL DEMOCRACY*

Summary

After the fall of the communist east, liberal democracy has remained the sole form of political system. The author, in the vein of Carl Schmitt, raises some serious doubts about the ability of that system to stand up to the challenges posed by the 21st century. That dubiety primarily stems from the dichotomy between liberalism and democracy and the fact that technology, though apolitical according to the liberal canon, has long been politicized.